

Тенденция на интернационализация и контратенденция на регионализация в съвременния икономикс

Веселина Атанасова*

Резюме: Статията проследява тенденциите на интернационализация и регионализация в съвременния икономикс като научна и професионална област. Вниманието е насочено върху преместването на географския център на икономикса, върху процеса на неговата интернационализация и върху възникващата върху тази основа контратенденция на неговата регионализация. Съвременен проявление на тези две тенденции (на интернационализация и регионализация на икономикса) е съответно формирането на т.нар. "глобален икономикс" и паралелното следване на традиционни и не-мейнстрийм подходи. Разкритите тенденции и аспекти се разглеждат като изходни ориентири в по-нататъшното обсъждане на състоянието и перспективите на съвременния икономикс и по-специално на съвременния европейския икономикс.

Ключови думи: интернационализация на икономикса; регионализация на икономикса; глобален икономикс; традиционни и не-мейнстрийм подходи; европейски икономикс.

JEL: A10; A14; B00; B41.

1. Въведение

Проблемите на връзката между универсалността на икономическото знание и неговата специфичност непрекъснато съпътстват развитието на икономическата наука. Факт е, че още от своето начало икономическото знание търси общи понятия. В творбите на френски и британски автори от XVII и XVIII в. това намира израз в идеята за "естествения ред" и "естествените закони". Либералната икономическа политика е защитавана с оглед съобразяването ѝ с естествения порядък. През XIX в. тези универсалистски аспирации започват открито да се лансират в теоретичното икономическо знание, а формализация на това знание може да се открие още у Уилям Пети и Дейвид Рикардо. В основата на тази тенденция лежат важни аспекти на научната революция на Нютон, приковала вниманието на практиците икономисти и оставила множество нерешени въпроси, свързани с идентификацията и статуса на икономическата наука. Те се отнасят до нейния предмет, метод и идеологически компонент. Тази криза на идентичността предпоставя *сциентистки* настроения, които варират от *по-умерен*

* Веселина Атанасова е доктор, главен асистент в катедра "Политическа икономия", секция "Социално-икономически теории" на УНСС, e-mail: v_atanasova@unwe.acad.bg

Статии

до краен сциентизъм – от външно погражаване на точните науки, изразяващо се в изкуствено внасяне на математическа символика, до абсолютизация на естествените науки в духа на неопозитивизма.

Британските икономисти култивират аналогията с естествените науки (физика особено) по един, според Филип Миrowsки, целенасочен начин¹. Голяма част от изследователите на стопанството по това време са математици, които впоследствие стават икономисти². Доминацията на научната образност в икономикса, както се изтъква от М. Фуркаг, понататък се установява през XX в., особено в англосаксонските страни и Франция, което води до *укрепването на неокласическия подход и кореспондиращото отслабване на историческото и институционалното влияние, присъщи на немската традиция*.³ През втората половина на века методологията в областта на икономикса е поставена в позитивистка рамка, а използването на математиката като приложна техника (иконометрия) и теоретични модели става легитимна практика

и израз на приетия начин "да се прави наука"⁴. Ключова роля в този широкомащабен процес на универсалистка хомогенизация в икономикса изиграва преместването на световния географски център на икономикса от Великобритания и континентална Европа към Съединените щати през 30-те и 40-те години на XX в. и еволюцията на американския икономикс през междувоенния период от многообразие на възгледите към техницизация на икономикса. В края на Втората световна война това намира изражение в налагането на идеята и институционално господство в страната на неокласическия икономикс. В периода след края на войната – по редица причини, американският неокласически икономикс се превръща в интелектуален център на световния икономикс и се интернационализира като главно течение на съвременния икономикс (като *мейнстрийм* икономикс)⁵.

Тенденциите на интернационализация и регионализация на икономикса са обект на специално внимание в изследвания на видни автори като Алфред У. Коутс⁶, Ричърд Пор-

¹ Вж. Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", *American Journal of Sociology*, Vol. 112, No. 1 (July 2006), pp. 145-194, p. 158. Марион Фуркаг се позовава на Mirowski, Philip E. (1994) *Natural Images in Economic Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.

² Вж. пак там [Fourcade, M. (2006)], p. 158; с позоваване на Weintraub, E. Roy (2002a) *How Economics Became a Mathematical Science (Science and Cultural Theory)*, Durham, NC/London: Duke University Press.

³ Вж. Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", pp. 158-159.

⁴ Вж. пак там, p. 159; с позоваване на Reder, Melvin (1999) *Economics: The Culture of a Controversial Science*, Chicago: University of Chicago Press; и на Mirowski, Philip E. (2002) *Machine Dreams: Economics Becomes a Cyborg Science*, Cambridge: Cambridge University Press.

⁵ Относно еволюцията и преобразяването на американския икономикс през междувоенния период и установяването на господството на американизирания неокласически икономикс и на неговата интернационализация в периода след Втората световна война, вж. Morgan, Mary and Malcolm Rutherford, eds. (1998) *From Interwar Pluralism to Postwar Neoclassicism*, Durham, NC: Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 30); Morgan, Mary (2001) "The Formation of "Modern" Economics: Engineering and Ideology", Working Paper No. 62/01, May 2001; Backhouse, Roger E. (2006) "Economics since the Second World War", draft March 2006, и Backhouse, Roger E. ([2008]) *Batch 43: United States, Economics in (Since the Second World War)*, New Palgrave: United States, Since WW2; Fourcade-Gourinchas, Marion (2001) "Politics, Institutional Structures and the Rise of Economics: A Comparative Study", *Theory and Society* 30 (3), pp. 397-447; и др.

⁶ Вж. например Coats, Alfred W., ed. (1996) *The Post-1945 Internationalization of Economics*, Durham and London, Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 28); и други негови публикации.

мес⁷, Бруно Фрей и Райнер Айхенбергер⁸, Роджър Е. Бекхаус⁹, Мери Морган¹⁰, Дейвид Калъндър¹¹, Юрген Г. Бекхаус¹². Специално внимание върху глобализацията на икономикса и на икономикс професията се обръща в изследванията на икономическия социолог Марион Фуркаг¹³. В различна степен тези въпроси са предмет на обсъждане и от други автори.¹⁴ Посочените процеси са свързани с налагането и възприемането на неокласическия икономикс и с противопоставянето между "глобален" (сциентизиран, неокласически) икономикс и "традиционна" и не-мейнстрийм икономическа теория¹⁵.

В настоящото изложение се проследява тенденцията и се търсят причините за световната доминация на американизирания англосаксонски икономикс, като се разкрива настъпилата смяна в географската централност на икономикса и се набляга върху резултатите от промените в институционалната среда. Ключово е схващането за *международната дифузия* на икономикса като *многостранен процес*, който включва идеи, актьори и организации, съвместно еволюиращи в самия процес на дифузия.¹⁶ Наред с *интернационализацията* на мейнстрийм икономикса се наблюдава и процес на неговата

регионализация. Тя се базира върху протичащия процес на интернационализация и се обуславя и подхранва от необходимостта икономистите да решават специфични социално-икономически проблеми на национално или регионално ниво. Тази втора (*контра*) тенденция е свързана с възпроизвеждането и по-нататъшното развитие и прилагане на характерни исторически, национални и регионални възгледи, отразяващи специфичните особености на националното и регионалното развитие и обосноваването и вземането на решения във връзка с актуалната социално-икономическа политика. В общ план тези образци и развития характеризират относително самостоятелния процес на регионализация на икономическата теория и нейното приложение. Текущото проявление на тенденциите на интернационализация и регионализация в общата икономическа теория – в лицето, съответно, на формирането на "глобален икономикс" и на паралелното следване на традиционни и не-мейнстрийм икономически подходи – се разглежда в настоящото изложение като ценен изходен пункт и като главен изследователски подход в анализа на състоянието и перспективите на възлъщавания в своето развитие тенденция на ин-

⁷ Portes, Richard (1987) "Economics in Europe", *European Economic Review*, 31, pp. 1329-1340.

⁸ Frey, Bruno S. and Reiner Eichenberger (1992) "Economics and Economists: European Perspective", *American Economic Review. Papers and Proceedings*, 82.2, 1992, pp. 216-220; Frey, Bruno S. and Reiner Eichenberger (1993) "American and European Economics and Economists", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 4 (Autumn 1993), pp. 185-193.

⁹ Цитираните: Backhouse, Roger E. (March 2006) "Economics since the Second World War", draft March 2006, и Backhouse, R. E. ([2008]) *Batch 43: United States, Economics in (Since the Second World War)*. New Palgrave: United States, Since WW2.

¹⁰ Morgan, Mary (2001) "The Formation of "Modern" Economics: Engineering and Ideology", цит. изм.

¹¹ Вж. Colander, David (July, 2002) "Globalization and Economics", Middlebury College Economics Discussion Paper No. 02-35; Colander, David (2008) "Can European Economics Compete with U.S. Economics? And Should It?"; вж. още Colander, David, and Hugo Nopo (August 2007) "The Making of a Latin American Global Economist", Middlebury College Economics Discussion Paper No. 07-05; и гр. публикации на Калъндър в тази насока.

¹² Вж. Backhouse, Jurgen G. (27 October 1995) "Good Economics, Bad Economics, and European Economics", forthcoming in *Kyklos*.

¹³ Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", цит. изм.

¹⁴ Вж. например Sent, E.-M. et al. [Sent, Esther-Mirjam, Roger E. Backhouse, Alfred W. Coats, John B. Davis, and Harald Hagemann] (March 2005) "Perspectives on Michael A. Bernstein's A Perilous Progress: Economists and Public Purpose in Twentieth-Century America", *European Journal of the History of Economic Thought* 12:1, pp. 127-146.

¹⁵ Относно тази водеща дихотомия и нейното съвременно изражение, вж. в Colander, David and Hugo Nopo (2007); и гр.

¹⁶ Тази основна идея в настоящото изложение се заимства от Fourcade, Marion (2006).

тернационализация/глобализация и тенденция на регионализация *съвременен европейски икономикс* и на неговото практическо приложение в разработването и осъществяването на социално-икономическата политика.

Изложението на настоящата статия продължава, както следва. След *въведение* в проблематиката и насочването към мотивите на изследването, в следващия *втори параграф* е представен процесът на интернационализация на икономикса, като се фокусира върху исторически настъпилото преместване на световния географски център на икономикса от Великобритания и континентална Европа към Съединените щати и се акцентира върху установяването на господството на американския неокласически икономикс и неокласическата хомогенизация и експорт на мейнстрийм икономикс по света. В *трети параграф* вниманието е съсредоточено върху обективното възникване – като неизбежна алтернатива – на *контратенденцията* на регионализация на икономикса с нейните вътрешни противоречия и обусловеност, в отличие от, но и в зависимост с глоболиращия се мейнстрийм неокласически икономикс и неговата международна институционализация и широкото му приложение по света. В *четвърти параграф* програмно се противопоставят "глобален" икономикс срещу "традиционен" икономикс (*не-мейнстрийм* и политикоикономически подходи) с оглед възможностите за обсъждане на съвременното състояние и перспективите в развитието на съвременния европейски икономикс. *Пети параграф* съдържа кратко заключение.

2. Преместване на географския център и реекспорт на икономикс

Интернационализация, генационализация или американизация на икономикса? С тези квалификации изследователите имат предвид различни аспекти и съдържателни отличия в сложния и многостранен – според Алфред У. Коутс, процес на интернационализация¹⁷ и глобализация на икономикса и на икономикс професията. С интернационализацията на икономикса се визира неговото междустраново и международно разпространение; с определението за генационализация се подчертава лишаването му от определена национална центричност; а с американизацията на икономикса се свързва настъпилото историческо *преместване на географския център на икономикса* от Великобритания и континентална Европа в Съединените щати през 30-те и 40-те години на XX в.¹⁸ и продължаването на този процес, особено по време на Втората световна война и непосредствено след нея. Доминацията на американизирания англосаксонски неокласически икономикс намира непосредствен израз в следвоенната му транснационализация и интернационализация и установяването му като главно течение на икономикса в света – като следвоенен мейнстрийм икономикс.

Понастоящем един от важните въпроси, които се дискутират във връзка с доминиращия в света съвременен мейнстрийм икономикс, е дали, освен неговата интернационализация и аспекти на *глобализация*, при което той продължава да бъде амери-

¹⁷ Според Алфред У. Коутс, "интернационализацията на икономикса е сложен, многостранен процес", а като предмет на изследване тя е "широка, аморфна тема, а не добре дефиниран предмет" - вж. Coats, Alfred W. (1996) "Introduction", in Coats, Alfred W., ed. (1996), цит. изт., pp. 3-11; p. 3.

¹⁸ Оценката, съгласно която преместването на географския център на икономикса от Европа или други центрове в света към Съединените щати, става през 30-те и 40-те години на XX в., вж. в Colander, David, and Hugo Nopo (August 2007), p. 13: note 14 (бележката продължава на следващата с. 14 пог линия).

каноцентричен съвременен неокласически мейнстрийм икономикс, са възникнали и съществуват специфични условия и фактори в *глобален контекст*, способстващи за формирането (генезиса) и функционирането на *типично глобален* съвременен, също така неокласически по своя характер и същност, мейнстрийм икономикс (вж. Фуркад, 2006)¹⁹. От гледната точка на текущите процеси и бъдещето на глобализацията, Дейвид Калъндър (2002) обсъжда предполагаемото възникване на виртуални университети в интернет пространството, което, според него, би способствало и довело до евентуалната деамериканизация на икономикса.²⁰ Дейвид Калъндър и Уго Нопо (2007) разглеждат глобалното разпространение на универсалисткия неокласически теоретичен икономикс като процес на формирането и утвърждаването на "глобален икономикс", в отличие от транслацията на теоретичните икономически знания и тяхното политикоикономическо приложение в практиката.²¹

Няколко са акцентите на преместването на географския център и реекспорта на икономикса.

а) *С международната дифузия на икономикса световната професионална общност на икономистите се обединява около комплекс от икономически постулати, ценности и стандарти.* "По общо признание, отбелязва М. Фуркад, универсализмът на икономическото знание и *относителният консенсус*, който той произвежда относно основни предписания на икономическата политика (например добродетелите на кон-

куренцията, мобилността на богатата и на факторите на производството, гъвкавостта на цените, свободната търговия, ударението върху ефективността в противовес на справедливостта, ударението върху пазарните механизми в противовес на публичния мениджмънт, и т.н.), едновременно съставляват мощни аргументи за неговото практическо приложение."²² Обединяването около тези ценности има и силно политическо послание: това са ценностите на либералната демокрация и свободното предприемачество. САЩ емитуват такива ценности към останалия свят и икономиксът в периода след Втората световна война пряко и косвено се американизира. Това е страна, която е много влиятелна в конструирането на следвоенния международен икономически ред. "След Втората световна война, пише Фуркад, международният обмен и влияние все повече се съсредоточи върху англосаксонския полюс, а в неговите рамки – върху Съединените щати, които, оттогава насам, *дадоха главния модел* за организацията на образованието и експертното знание по икономикс, *дори сред другите страни от първия свят.* ... *Центърът на академичния икономикс в науката решително се беше преместил в Съединените щати по време на войната и периода непосредствено след нея.*"²³

В Сент и съавтори (2005) се констатира същата промяна. "Несъмнено – пишат те относно международното разпространението на икономикса – *интернационализацията на икономикса след 1945 година в*

¹⁹ Във Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", цит. изм., един от главните въпроси, които се изследват, е именно транснационализацията на американския неокласически икономикс от гледната точка на неговата интернационализация и глобализация, като се дебатира дали са налице вече типични глобални фактори при неговото функциониране като съвременен мейнстрийм икономикс.

²⁰ Вж. Colander, David (July 2002) "Globalization and Economics", Middlebury College Economics Discussion Paper No. 02-35.

²¹ Вж. Colander, David, and Hugo Nopo (August 2007).

²² Fourcade, Marion (2006), p. 161; италиански в оригинала.

²³ Там там, p. 169; курсив – В.А.

голяма степен е американизация на икономикса. Силният възход на американският икономикс след Втората световна война не само отразява ролята на Съединените щати на политически и икономически лидер и прагматичната и технологична ориентация на американците, но също така е следствие на националния стил на икономическите изследвания, характеризиращ се с висока степен на специализация и приложна работа."²⁴

б) В статията на Бекхаус (2006), поместена в новото издание на *Палгрейв речник по икономикс* от 2008 г. под редакцията на Стивън Дурлауф и Лорънс Блум²⁵, се доказва *безпрецедентната доминация на американския икономикс в следвоенния период*. "Причините за това, пише той, вероятно са твърде очевидни, за да е необходимо да бъдат дискутирани: размерът на общността от специалисти по икономикс в Съединените щати; богатството и престижът на Съединените щати; доминацията на страната в световната политика и култура. Така, обобщава Р. Е. Бекхаус, *историята на икономикса в много голяма степен е история на икономикса на Съединените щати...*"²⁶

Огромна роля за превръщането на САЩ в център на интернационализацията на икономикса изиграват *събитията, които предшестват Втората световна война в континентална Европа, самата война с нейните последици и отвореността на американската икономическа система*. Така, по оценката на много анализатори, Втората

световна война е истинско водоразделно събитие. Унищожението в голяма степен на германския икономикс елит от национал-социалистите е причина за емиграцията на водещи немски икономисти в Съединените щати и във Великобритания²⁷. Култивирани на американска земя, много европейски икономически идеи се вписват в специфичната еволюция на американския икономикс. "Най-чистите примери за това, пише Р. Е. Бекхаус, са теорията на общото равновесие и иконометрията, където европейски емигранти, начело с Джейкъб Маршак, активно участват в развиването на идеи, които бързо губят всякаква близка връзка с техния европейски произход. Например през 30-те години на XX в. анализът на общото равновесие беше почти изключително австрийско явление, докато през 50-те години на XX в. водещите учени, работещи в тази област, са американец [Кенет Ероу – б.м. В.А.] и французин [Жерар Дебрю – б.м. В.А.], но и двамата живеещи в Съединените щати."²⁸ "Друг пример на този процес, продължава той, е кейнсианският икономикс, който е централен за еволюцията на американския икономикс от 40-те до 80-те години на XX в. Несъмнено [кейнсианският икономикс] води началото си от Великобритания, а британски икономисти като Джон Хикс и Джеймс Мийг вземат важно участие в последвалата кейнсианска революция. *Обаче кейнсианството бързо беше американизирано.*"²⁹

Фактичното утвърждаване на новия световен географски център на икономи-

²⁴ Sent, E.-M. et al. (March 2005), p. 135.

²⁵ Backhouse, Roger E. (March 2006) "United States, Economics in, after 1945", forthcoming in Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume, eds. (2008) *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2nd edition. London: Palgrave-Macmillan.

²⁶ Backhouse, Roger E. (March 2006), p. 3.

²⁷ Вж. пак там, p. 19.

²⁸ Пак там [p. 19]; курсив – В.А.

²⁹ Пак там [p. 19]; курсив – В.А.

кса особено се чувства в периода на *50-те и 60-те години на XX в., когато, както изтъква Р. Бекхаус, най-влиятелните разработки в полето на макроикономикса, с малко изключения, са били предприети в Съединените щати*³⁰.

Като цяло, от една страна, става дума за асимилация на редица ценни икономически идеи или постижения от страна на американската традиция, а, от друга страна, особено значение и влияние има историческата еволюция на американския икономикс, който започва да налага своя отпечатък върху развитието на икономическата теория в света. "Онова, което става тук, подчертава Р. Бекхаус, е, че икономиксът ставаше по-интернационален, но с център Съединените щати – развитие, което стана възможно в резултат на отвореността на американската система по време, когато икономиксът разширяваше позиции и възможностите за емигрантите бяха големи."³¹

В) *Влиянието на американския икономикс във Великобритания и континентална Европа в голяма степен е свързано с ангажиментите на САЩ през междувоенния период и по време на възстановяването на следвоенна Европа.* През междувоенния период Фондация Рокфелер активно участва в изграждането на икономикса в ключови европейски институции във Великобритания, в скандинавските и в много други страни. В този порядък *в икономикс професията настъпват редица съществени промени.* Академичните системи стават по-открити и конкурентни; нараства ролята на публикуването в списания, а самите списания престават да бъдат

изключително национални органи, обратно – те се превръщат в органи, където може да публикуват икономисти от редица страни; очертава се тенденция на публикуване на английски език; системите на висшето образование по икономикс се придвижват към американския модел; нарастват прогресивно математическите изисквания към студентите; предприема се мащабно следдипломно обучение и специализации в САЩ.³²

г) *Променя се социално-институционалната среда.* Особено важни са връзките с американските университети, обучението в САЩ и връщането на завършилите студенти в техните страни, професионалната реализация в родните страни на учени, подготвени в новия тип икономикс в САЩ. Традиция е специалното обучение на кадри за извършването на икономически реформи в някои от страните – примери за това са реформите, извършени с помощта на такава икономическа експертиза, в страни като Чили, Бразилия и др. Ключова роля в осъществяването на междууниверситетски договори играе финансовата подкрепа на Американската агенция за международно развитие (USAID) и на Фондация Форд.³³ Бекхаус отбелязва че подобни функции осъществяват и международните организации, които възникват след 1945 година, особено Международния валутен фонд и Световната банка.³⁴

д) Следва да се подчертае, че *в много от случаите европейските и други страни преднамерено се стремят да копират американския пример.*³⁵ Напълно американизи-

³⁰ Вж. пак там, р. 20.

³¹ Пак там [р. 20]; курсив – В.А.

³² Вж. пак там [Backhouse, Roger E. (March 2006), р. 20].

³³ Вж. Backhouse, Roger E. (March 2006), pp. 21-22.

³⁴ Backhouse, Roger E. (March 2006), р. 22. Вж. още по този въпрос Polak, Jacques J. (1998) "The IMF Model at 40", *Economic Modelling*, 15:3 (1998), pp. 395-410; цит. по Morgan, Mary (2001), р. 32: note 51, р. 42: note 51.

³⁵ Вж. Backhouse, Roger E. (March 2006), р. 21.

ран в следвоенния период се оказва икономикът в Швеция, както това се представя от Бо Санделин и Ан Вејдерпас (1996).³⁶ Независимо от открояващите се постижения на икономикса в страната от 30-те до началото на 50-те години на XX в., оттогава насам, както пише Коутс, "използването на английски език и американски идеи, техники и изследователски стилове в учебниците, икономическите списания и академичните дисертации стана почти повсеместно...."³⁷. Питър Грьоневезен "говори за "клонирание" на австралийския икономикс от неговия американски ролеви модел"³⁸; "клонирание" се прилага и от Йънг Бак Чой при характеризането на икономикса на Корея като копиращ американския икономикс ³⁹.

3. Регионализацията в икономикса като неизбежна алтернатива

В Коутс, рег. (1996) като цяло е отразена тенденцията на доминация на американския икономикс в процеса на интернационализацията на икономикса, но не са заличени националните различия и исторически особености. Гледната точка е *глобална, с входни потоци на влияние към американския икономикс и реекспорт към икономикса в света, но в същото време продължават да се развиват континентални и национални традиции и да съществуват специфични черти на икономикса на регионално ниво*. Анализирайки генерално основите на този образец на институционализация на икономикса, Марион Фуркад (2006) най-напред отбеляз-

ва развитието на икономикса отначало в националната общност от икономисти и мястото на икономикса в институционалния апарат на националната държава. След това тя изтъква националната специализация с разрастването на тази дейност и *разширяването на интернационалния обхват и цели* в процеса на професионализацията на икономикса след Втората световна война – *наред с нарастващата доминация в международните икономически асоциации на икономистите от Съединените щати*⁴⁰. Тя проследява *трета фаза от края на 70-те години на XX в. насам – "с ясното възникване на регионален образец на организация"*⁴¹.

От една страна регионалните асоциации на икономистите внушават измамно чувство за идентичност, облечена в световни стандарти. Тези организации включват икономисти, школувани в американски институции, които притежават световно припознатите акредитиви на икономикс професията. По такъв начин, регионалните асоциации и регионалните звена на международните асоциации (като пример и конкретно доказателство се посочват латиноамериканските секции на световното иконометрично дружество) "конституират *тела посредници*", както здраво свързани с американската изследователска общност, така и играещи критична роля в социализацията на периферните общности по икономикс в изследванията, професионалните норми и интелектуалните рамки, произведени в академичната общност на

³⁶ Вж. Sandelin, Bo and Ann Veiderpass (1996) "The Dissolution of the Swedish Tradition", in Coats, Alfred W., ed. (1996), цит. изм., pp. 142-164.

³⁷ Coats, Alfred W. (1996) "Introduction", in Coats, Alfred W., ed. (1996), цит. изм., p. 4.

³⁸ Coats, Alfred W. (1996) "Introduction", in Coats, Alfred W., ed. (1996), p. 5; курсуВ – В.А. Относно интернационализацията на икономикса в Австралия, вж. Groenewegen, Peter (1996) "The Australian Experience", in Coats, Alfred W., ed. (1996), цит. изм., pp. 61-79.

³⁹ Вж. Coats, Alfred W. (1996) "Introduction", in Coats, Alfred W., ed. (1996), цит. изм., p. 5.

⁴⁰ Вж. Fourcade, Marion (2006), pp. 174-175.

⁴¹ Вж. пак там [Fourcade, Marion (2006)], p. 175; курсуВ – В.А.

Съединените щати⁴² Такива организационни форми за Европа са споменатата от Бруно Фрей и Райнер Айхенбергер⁴³ като проводник на тенденцията на американизация на европейския икономикс *Европейска икономическа асоциация, Центърът за изследване на икономическата политика* и сп. *European Economic Review*. Американски автори се възползват да публикуват в специализираните европейски списания, и то със значителен относителен дял.⁴⁴ От интервюта с британски и френски икономисти, проведени от Фуркад, става ясно, че в началото на 80-те години на ХХ в. европейски икономисти започват да гледат на изграждането на "европейски" институции и интегрирането в тях като на "стратегия за преодоляване на относителната изолация в рамките на техните национални области"⁴⁵. Този конформизъм предполага, от друга страна, необходимостта от зачитане на местните особености и изправянето на регионалните икономикс организации пред конкретните национални и регионални социално-икономически проблеми.

Като цяло, може да се твърди, че въпреки че възникват като организации на ико-

номисти, школувани в американоцентричен "глобален" икономикс, "веднъж стартирани, тези регионални институции следват своя собствена логика. Налице е известна индикация, например, пише Фуркад, че движението на регионализация започва да става самостоятелно, особено в случая с Европа, където висшето образование все повече се организира на регионална база, пренебрегвайки по такъв начин Съединените щати като задължително място за образование."⁴⁶ Ключов институционален фактор на интернационализацията и регионализацията на икономикса в Европа се явява самото създаване и развитие на европейската общност, която изпитва нужда от квалифицирани и отговарящи на съвременните предизвикателства икономически кадри. От една страна европейската икономикс професия следва да отговаря на функционирането на глобалната икономикс професия, а, от друга страна, както това е добре известно от продължаващото вече над три десетилетия обсъждане на спецификата на европейския икономикс, европейският икономист се характеризира с различен профил от този на "глобалния" икономист.⁴⁷

⁴² Пак там [Marion (2006)], p. 176; курсив – В.А.

⁴³ Вж. Frey, Bruno S. and Reiner Eichenberger (1992) "Economics and Economists: European Perspective," *American Economic Review. Papers and Proceedings*, 82.2, 1992, pp. 216-220 with further references; цит. по Backhouse, Jurgen G.

⁴⁴ Над 30% от публикациите в сп. *European Economic Review* и сп. *Economic Journal* се падат на американски автори - вж. Fourcade, Marion (2006), p. 176, note 31. Фуркад се позовава на специално изследване по този въпрос - Elliott, Caroline, David Greenaway, and David Sapsford (1998) "Who's Publishing Who? The National Composition of Contributors to Some Core U.S. and European Journals", *European Economic Review* 42 (1), pp. 201-206; цит. по Fourcade, Marion (2006), p. 176; note 31, p. 188 (библиография).

⁴⁵ Fourcade, Marion (2006), p. 176; курсив – В.А.

⁴⁶ Пак там [Fourcade, Marion (2006), p. 176]; курсив – В.А.

⁴⁷ Вж. дискусията относно спецификата на европейския икономикс, в т.ч. вж. дискусията, провокирана от статията на Ричард Портес от 1987 г., в която той изказва скептицизъм относно съществуването на европейски по своята идентичност икономикс и че изобщо съществува икономикс, независим от американска доминация. Вж. посочените в Sent, E.-M. et al. (March 2005), pp. 134-135 и гр., красноречиви развития оттогава насам, отразени в симпозиума на сп. *Kyklos* – вж. Frey, Bruno S. and Frey, Rene L., eds. (1995) 'Is there a European economics?' *Kyklos*, 48 (2) (Special Issue), pp. 185 – 311, и в сборниците Coats, Alfred W., ed. (1996), цит. изм., и Coats, Alfred W., ed. (2000) *The Development of Economics in Western Europe since 1945*, London: Routledge; цит. по Sent, E.-M. et al. (March 2005), p. 135, p. 141. Вж. Colander, David C. (2008) - относно европейския глобален икономист, и Colander, David C. and Hugo Noro (2007) - относно латиноамериканския глобален икономист.

Европейската общност преди, респ. Европейският съюз сега, прилага като критерий за финансирането на икономическите изследвания *международното сътрудничество*. Сочи се, че политиката в тази област се явява "важен вектор на транснационалната интеграция – инициално благодетелстваща придобития в Съединените щати или в Обединеното кралство мейнстрийм икономикс, току-що описан, но *разрастващ се да инкорпорира едно много по-широко многообразие от подходи към икономикса* (като онези, представени в *Европейската асоциация за еволюционна политическа икономия*)."⁴⁸

4. "Глобален" икономикс срещу "традиционен" икономикс: съвременен състояние и перспективи

Спорът за характера и посоката в развитието на общата икономическа теория, както се отбеляза, не е нов; борбите между *универсалистките* стремежи и *"традиционния"* подход са известни в историята на икономикса най-малкото от времето на прочутия *Methodenstreit* насам. Като е известно, през 80-те и 90-те години на XIX в. се разгръща полемика между австрийската школа в лицето на Карл Менгер и немската историческа школа в лицето на Густав Шмолер относно пътя за достигането до научното познание и за неговата същност, като биват противопоставени *"строгост"* (универсализъм) срещу *"реали-*

зъм" (традиционен подход). Австрийските икономисти отстояват субективния подход и методологическия индивидуализъм, абстрактния дедуктивен анализ в теорията и интроспекцията като източник на свидетелства, а немските историци предпочитат холизма, центриран на национално ниво, изследват действието на национални, исторически и социологически фактори и разчитат на събирането на исторически данни и на емпиричните наблюдения и изводи, основани на опита (Вж. Морган, 2001). Показателно е, че през XIX в. и в началото на XX в. американските учебници по икономикс са отразявали почти тоталната доминация на *традиционния* подход. По това време, както се изтъква в Калъндър (2006)⁴⁹ и се повтаря в Калъндър и Норо (2007)⁵⁰, претечите на глобалния математически икономикс, като учебникът *Чист икономикс* на Мафео Пантелеони, рядко са били използвани.⁵¹ "Онова, което сега се смята *глобален икономикс*, пишат Калъндър и Норо, става господстващо в Съединените щати *едва през 50-те години на XX в.*, като онова, което би могло да се нарече *традиционен американски икономикс*, което имаше силни институционалистски корени и което поставяше много силно ударение върху икономическата литература, история на идеите и евристичната приложна политика, беше *заместено с по-формален, технически, математически и статистически подход, който еволюира в съвременния глобален научен икономикс*."⁵²

⁴⁸ Fourcade, Marion (2006), p. 176: note 32; курсив – В.А.

⁴⁹ Colander, David (2006) "What We Taught and What We Did: The Evolution of US Economic Textbooks (1830-1930)", // *Pensiero Economico Italiano*, XIV, 2006, 1, pp. 27-35.

⁵⁰ Colander, David and Hugo Noro (2007), цит. изм.

⁵¹ Colander, David and Hugo Noro (2007), p. 8: note 12, с препратка към Colander, David (2006); Вж. пак там, Colander, David and Hugo Noro (2007), p. 18 (библиография).

⁵² Colander, David and Hugo Noro (2007), pp. 8-9; курсив – В.А.

Във Фуркад (2006) се дава друга га-тировка на началото на *същинската глобализация* на икономикса и на икономикс професията – *70-те години на XX в.*, когато националният технократичен икономически елит се обръща против националната държава, от която обективно е произлязъл⁵³. Под *"глобален" икономикс* Д. Калъндър и У. Норо (2007) имат предвид *"научния" (сциентистки) икономикс* и неговото *откъсване* от историческите, социално-институционалните, идейни и гр. особености в развитието на националната и по-широко детерминираната регионална икономика. Срещу него те противопоставят логически т.нар. от тях *"традиционен икономикс"*, с характерната за него привързаност към социално-историческата детерминация на икономическото развитие и конкретното теоретично осветляване и решаване на социално-икономическите проблеми в национален и в по-широко разглеждан от тях регионален аспект (имайки предвид в това тяхно изследване общите социално-икономически проблеми в развитието на латиноамериканските страни).

В светлината на маркираните в настоящата статия процеси на интернационализация на икономикса и на господството в света на неокласическия по своя характер и дълбока същност англосаксонски мейнстрийм икономикс *контратенденцията на регионализация в съвременния икономикс*, макар и в определена степен зависима от тенденцията на неговата интернационализация, все по-ясно се очертава като своеобразно противопоставяне на статуквото. Пристрастията към

"традиционен" икономикс в национални и в регионални измерения се явява израз на търсенето на по-конкретна самоидентификация от страна на общото теоретично икономическо знание и на една по-различна визия за икономиста като "социален инженер"⁵⁴. Ценно изяснение относно понятието за "социално инженерство", асоциирано с традиционните не-мейнстрийм и политикоикономически подходи, се съдържа в Калъндър и Норо (2007) във връзка със специфицирането на профилите на "научен икономикс", "политическа икономия" и "приложен икономикс"⁵⁵. "Накратко, *обучението по политическа икономия* – пишат авторите – би се съсредоточило *не върху* подготовянето на студентите да станат икономически учени със способността да си служат с най-новите технически, статистически и аналитични техники, *а, в отличие от това*, би ги подготвяло да станат практически икономически инженери със способността да довеждат [теоретичните постижения] на икономическата наука до политиката, и преподаватели по икономикс, които ще обучават студентите по практическа [икономическа] политика. *Фокусът на такъв клон, следователно, би бил разработване и прилагане на икономическата политика. Клонът на политическата икономия би бил по-сходен с инженерството, отколкото с науката, и би бил приложен икономикс не в смисъла на това да бъде усъвършенстван статистически анализ, а в смисъла на свързването на икономическите идеи с реалната политика.* Той [този клон – б.м. В.А.] би *потребявал, а не произвеждал, информация в икономическата наука.* Въпреки това, в процеса на своето

⁵³ Вж. Fourcade, Marion (2006), pp. 165-166.

⁵⁴ Различни визии за "социалното инженерство" на икономиста се съдържат, например, в Morgan, Mary (2001) и в Colander, David and Hugo Noro (2007).

развитие той би изпращал нови въпроси към своя "научен" съдружник."⁵⁶

Опитвайки се да хвърлят поглед напред към *глобализацията на магистърските програми по икономикс* в Латинска Америка, от една страна, Калъндър и Нопо (2007) ги разглеждат като подхранващи американските и европейските глобални докторски програми, а, от друга страна, визират перспектива, в която латиноамериканските магистърски програми по икономикс се стремят да *интегрират* "по-техническата страна на икономикса, върху която фокусира глобалният икономикс, с *по-практическата страна на икономикса, свързана с икономическата политика, върху която фокусират традиционните латиноамерикански програми по икономикс*"⁵⁷.

Това отличие между двете парадигмални алтернативи, разбира се, може да бъде подложено на по-обстоятелствен и по-задълбочен анализ. Но тук е важно онова, което се споделя относно *европейския икономикс*. Според Калъндър и Нопо, "Текущо *Европа също претърпява борба между глобалните и по-традиционните европейски програми*. Докато текущо традиционните европейски програми – продължават те – са най-големи като брой програми и [брой] магистри, *глобалният подход в Европа бързо печели терен, поради развитието на европейска обща образователна политика, която набляга на мерките на [научна] продукция*, което силно облагодетелства глобалните икономически програми. Тези мерки се базират на

публикуването в реферирани от общността глобални списания на английски език и *дават малко тегло на [научна] продукция на традиционните програми*. С въграждането на тези мерки на [научна] продукция в европейските системи за финансиране, *глобалните програми се разширяват, а традиционните програми се свиват*, както защото те не могат да наберат отлични студенти, така и защото им липсва финансиране."⁵⁸ И още нещо, с което дъвата автори свързват развитието на европейския икономикс. "Онова, което преди това защитаваше традиционните програми в Европа, отбелязват те, бяха различните езици и разнообразните институционални култури на различните европейски страни. Тези различия предпазваха програмите и позволяваха развиването на локални разговори. Резултатът беше програми с ясни национални идентичности, със склонност да фокусират върху повече ориентирания към политиката неформален анализ, релевантен с разработващите локалната политика, а не да се правят глобални програми."⁵⁹

Тенденция на *транснационализацията на европейските магистърски програми в посока глобализация* се забелязва още през 90-те години на XX в. от Бруно Фрей и Райнер Айхенбергер (1993)⁶⁰. Анализирайки пазара на академичен икономикс в САЩ и в Европа, те намират, че "интеграцията на европейския академичен пазар вече намира израз в частично deregулиране на този пазар *...европейският пазар става повече*

⁵⁶ Вж. Colander, David and Hugo Nopo (2007), pp. 9-12.

⁵⁶ Colander, David and Hugo Nopo (2007), p. 12; курсив - В.А. Следва да бъде подчертано, че в Morgan, Mary (2001) *не политическата икономия, а самият икономикс* бива разглеждан на определен исторически етап от неговото развитие като "инженерство". Както тук, така и в други свои публикации, Д. Калъндър поддържа тезата на Лайънъл Робинс за целесъобразността на обособяването и функционирането на "научен", т.е., *сциентистки*, икономикс.

⁵⁷ Colander, David and Hugo Nopo (2007), p. 8; курсив – В.А.

⁵⁸ Пак там [Colander, David and Hugo Nopo (2007)], p. 9; курсив – В.А.

⁵⁹ Пак там [Colander, David and Hugo Nopo (2007), p. 9].

⁶⁰ Вж. Frey, Bruno S. and Reiner Eichenberger (1993) "American and European Economics and Economists", цит. изм.

сходен с американския пазар. В резултат на това, ние смятаме, пишат те, че *все по-голям дял от европейските икономисти ще са теоретично специализирани и институционално неспецифични*. Това развитие вече е видно в различните транснационални магистърски програми, а така също в (наскоро основаната) Европейска икономическа асоциация.⁶¹ Като отбелязват на свой ред *"отчетливото движение на регионализация"*⁶², Фрей и Айхенбергер са на мнение, че *в дългосрочен план се очаква да надделее американизацията на европейския икономикс, с песимистичната прогноза за откъснатост на "хомогенизирания" икономикс от социалната действителност*⁶³.

Истинската дилема в развитието на съвременния икономикс, в т.ч., макар и в по-малка степен, и на европейския икономикс, обаче е в *принципното изпълнение от икономикса и от икономикс професията на социалнотрансформативни цели*.

В Калъндър и Норо (2007) авторите гледат на осъществяването на практическата функция на съвременния икономикс от позицията на *статуквото* – в контекста на тенденцията на формиране и ролята на т.нар. "глобален икономикс". Стъпвайки върху развитото от тях разграничение между "научен икономикс", "политическа икономия" и "приложен икономикс", те смя-

тат, че обучението по *глобален икономикс*, което според тях понастоящем наистина се налага в световен мащаб, се характеризира с немалко *дефицити*, поради което в допълнение трябва да бъдат развити *политическата икономия и приложният икономикс*.⁶⁴ Но, като цяло, господстващият и глобализиращ се неокласически икономикс изпълнява своя присъща социалнотрансформативна цел. Това се постига с тоталното му институционално господство в повечето страни в света и с непрекъснатия процес на неговото фактическо самоосъществяване като теория и като практическо приложение.⁶⁵

Във Фуркад (2006) се обобщава, че "глобализацията конституира, фактически, фундаментален елемент в професионализацията на икономикса"⁶⁶. В нейното изследване професионализацията на икономикса и настъпилата по-нататък негова универсализация са непосредствено и неразривно свързани с развитието и международното присъствие на националната държава. Експанзията и еволюцията на икономикса в нейната концепция стои върху основата на социалната институционализация и издигането на националните икономически елити и тяхната технократизация. За целите и в изпълнението на *националния държавен проект* исторически настъпва *национална*

⁶¹ Frey, Bruno S., and Reiner Eichenberger (1993), p. 191; курсив – В.А.

⁶² Пак там, с. 191; курсив – В.А.

⁶³ Вж. пак там [Frey and Eichenberger, 1993], p. 192.

⁶⁴ Те пишат: "Има много тънки пунктове в моралната философия, релевантни с транслирането на разбиранията и интуицията на науката към политиката, и обучаваният като политически икономист трябва да бъде обучаван в тези тънкости. *Текущото обучение по глобален икономикс не дава обучение в такива области и по такъв начин проявява дефицит в обучението на студентите за превеждането на икономическото знание към политиката. Или студентите трябва сами да наваксат това знание, или те не го правят, и стават идеолози, отстоявайки възгледи, зависещи от ценностни съждения, без да признават, че правят точно това.*" (Colander, David and Hugo Noro, 2007, pp. 9-10; курсив - В.А.).

⁶⁵ Вж. постановките за "самоосъществяващата се прогноза", дефинирана от Робърт Мъртън, относно функционирането и развитието на икономикс професията и икономикса в: Petersen, Verner C. (2005) "The Otherworldly View of Economics – and Its Consequences", *Working Paper 2005-13*; Fourcade, Marion (2006), цит. изм.; и гр.

⁶⁶ Вж. Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", p. 185.

технократизация на икономикс професията, а през 30-те и 40-те години на XX в. ролята и влиянието на икономикса и на икономикс професията се детерминират преди всичко от "икономизацията" на държавата, под което се разбира дефинирането на икономиката като обект на целенасочено въздействие.

Както отбелязва Фуркад, "в течение на XX в. упражняването на въздействие върху икономиката стана все повече и повече легитимна практика, осъществявана от все повече специализирани експерти. Действително, световната експанзия на икономикса се осланяше на първо място и преди всичко на идеята, широко институционализирана в следвоенния период, че икономическото развитие и растеж могат да бъдат програмирани и регулирани, или че лошо функциониращите икономики могат да бъдат поправени."⁶⁷

Така, в общ план, началото на фазата на същинската съвременна глобализация на икономикса се означава, както пише тя, с това, че "националните икономически институции прогресивно биват изпразнени и от тяхното политически трансформативно значение, и предефинирани като обекти за ефикасен мениджмънт, а не като средство, насочено за реализацията на по-възвишени идеали. Упадъкът и универсалното пренебрежение и подценяване на интервенционистките схеми като националното планиране, от една страна..., и растящата настоятелност на неолибералната технология на правителството... – която отхвърля както националните граници, така

и публичния мениджмънт като източници на икономическа неефикасност, от друга, според нея, *правят тази трансформация по-пълна.*"⁶⁸

Това е "управленски модел" на държавата, развил се заедно с възкресяването на икономическия неолиберализъм.⁶⁹ Той изпълнява *друг тип широки социални трансформативни цели, различни от преките социални трансформативни цели на "политико-икономическия модел" на изграждането на националната държава.*⁷⁰

Тази генерална еволюция намира характерно проявление в съществено лимитираните вътрешнодисциплинарни развития на икономикса (например, развитието на теорията за човешкия капитал и др. п. "вътрешнодисциплинарни" развития, неизлизващи извън рамките на господстващия икономически възглед) и в сблъсъка между "икономикса на първия свят" и модела на решаване на икономическите проблеми на "третия свят".

"Управленският модел" на държавата (или т.нар "гавърнментализация" на държавата⁷¹) превръща икономиста в технократ, притежаващ инструментариум, но който не е социален инженер от "стария" политикоикономически тип. Техническата експертиза прераства от бюрократичен в политически актив. Централни банки и министърства излъчват елити от експерти и именно вписването им в модела на "гавърнментализацията" на държавата им придава легитимност на експерти и ореол на величие. "Тази икономизация на технократията, от една страна, и на политическия елит,

⁶⁷ Пак там, pp. 162-163; курсив – В.А.

⁶⁸ Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", p. 166; курсив – В.А.

⁶⁹ Вж пак там, p. 166: note 15.

⁷⁰ Вж. пак там [p. 166 и p. 166: note 15].

⁷¹ Терминът "гавърнментализация" е на Мишел Фуко и е дискутиран от него в Мишел Фуко (1979) – Foucault, Michel (1979) "On Governmentality", *Ideology and Consciousness* 6, pp. 5-21, цит. по Fourcade, Marion (2006), p. 166: note 15, p. 188 (библиография). Относно прехода и смяната на по-стария "политикоикономически" модел с по-"управленски" модел, вж. Fourcade, Marion (2006), p. 166.

от друга (особено забележима в страните със среден доход), пише Фуркад, *са две измерения на институционализацията на икономическото знание в рамките на държавата през XX в. ... Накратко, обобщава тя, [държавата] е реконструирана и гавърнментализирана, така че да легитимира претенциите на икономистите. Следователно, икономикът стана централен за нацията, защото нацията стана по-икономическа.*⁷² Проектирането на цели и интереси на националните технократични икономически и политически елити отвъд границите на националната държава, както вече се отбеляза, означава по същество началото на същинската глобализация на икономикса, с характерното за нея следване на *бизнесуправленски трансформационен модел* и загърбването на *традиционния политико-икономически трансформационен модел*.⁷³ В последно време обаче са налице индикации, изразени на високо общосъюзно европейско равнище, за признаването на ценността на аспектите, съдържащи се в традиционния социалнотрансформативен подход.⁷⁴

5. Заключение

Процесите на утвърждаване и тоталният марш на глобален неокласически икономикс поставят много нерешени въ-

проси. Интернационализацията не отрича упоритото разнообразие на националните специфики. "До голяма степен, както пише Фуркад, всички страни следват свой уникален маршрут с цел да запълнят възникващите ниши за експертно икономическо знание в науката, [икономическата] политика и бизнеса. В по-старите държави (например Франция, Германия, Япония) отличителните икономически традиции се загнезждат твърде рано в образователните и административни системи и продължават да проявяват оригинални характерни особености, произтичащи от условията на тяхното възникване, и поддържани, в някои от случаите, от относително затворения характер на тяхното гражданско приложение и системите за висше образование..."⁷⁵ Европейският икономикс, според оценките на водещи изследователи, се характеризира с определени преимущества пред глобализацията се англосаксонски икономикс. Оставайки отворен за тенденцията на глобализацията на съвременния икономикс, смята се, че той трябва да запази и да продължи да развива своите ценни практики и институционални особености.⁷⁶

⁷² Fourcade, Marion (2006), p. 167; курсив – В.А.

⁷³ Вж. цит. Fourcade, Marion (2006), pp. 165-166.

⁷⁴ Оценка за необходимостта от възприемането от Европа на "по-широк, по-малко технократичен възглед", свързан с признаването на значението на социалните и хуманитарните науки в изграждането на обоснован подход в разработването на социално-икономическата политика, вж. в речта на европейския комисар по изследвания, иновация и наука пред Британската академия от 10 ноември 2011 година: Maire Geoghegan-Quinn - European Commissioner for Research, Innovation and Science, "The Future of Social Sciences and Humanities in Horizon 2020", Speech at the British Academy, London – 10 November 2011, p. 7; <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/741&format=HT>.

⁷⁵ Fourcade, Marion (2006), p. 158.

⁷⁶ Вж. показателното заглавие на публикацията на Дейвид Калъндър (2008) - Colander, David (2008), "Can European Economics Compete with U.S. Economics? And Should It?" ["Може ли европейският икономикс да се съревновава с американския? А необходимо ли е?"]; вж. там, например, p. 16, където ясно е заявена тази позиция. Вж. още Weintraub, E. Roy (2002b) "Will Economists Ever Have a Past Again?", in Weintraub, E. Roy, ed. (2002) *The Future of the History of Economic Thought*, Durham, NC: Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 34), pp. 1-14, за оценки в покрѳпа на ценността и жизнеспособността на европейския икономикс.

Литература

1. Коутс, А. У. (2002 [1991]) Экономист как профессия, В: Гринэуэй, Д, М. Блунд, И. Стюарт (ред.) *Панорама экономической мысли конца XX столетия*, в двух томах. Т. 1. Перевод с английского под редакцией В. С. Автономова, С. А. Афонцева. "Экономическая школа", Санкт-Петербург, 2002, гл. 8: с. 142-170. Оригинал заглавие: *Companion to Contemporary Economic Thought*, edited by David Greenaway, Michael Bleany and Ian Stewart, Routledge, 1991.
2. Backhouse, Jurgen G. (27 October 1995) "Good Economics, Bad Economics, and European Economics", forthcoming in *Kyklos*, <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=556>.
3. Backhouse, Roger E. (2006) "Economics since the Second World War", draft March 2006, интернет изм. (28 pp.), и Backhouse, Roger E. ([2008]) *Batch 43: United States, Economics in (Since the Second World War)*. New Palgrave: United States, Since WW2; <http://www.econ.uoa.gr/UA/files/1358441695.pdf>.
4. Bateman, Bradley W. (2008) "2007 Presidential Address: Reflections on the Secularization of American Economics", *Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 30, No. 1, March 2008; разполагам интернет изм.
5. Coats, A. W. (1992a) *British and American Economic Essays*, Vol. 1: On the History of Economic Thought, London: Routledge; цум. по Bateman, B. (2008), p. 2, p. 2: note 2; p. 19 (библиография).
6. Coats, Alfred W. (1992b) *British and American Economic Essays*, Vol. 2: The Sociology and Professionalization of Economics, London: Routledge; цум. по Bateman, B. (2008), p. 2; p. 2: note 2; p. 19 (библиография).
7. Coats, Alfred W. (1996) "Introduction", in Coats, Alfred W., ed. (1996).
8. Coats, Alfred W., ed. (1996) *The Post-1945 Internationalization of Economics*, Durham and London, Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 28).
9. Coats, Alfred W., ed. (2000) *The Development of Economics in Western Europe since 1945*, London: Routledge; цум. по Sent, Esther-Mirjam et al. (March 2005), p. 135, p. 141.
10. Coats, Alfred W. (1988) "The Educational Revolution and the Professionalization of American Economics", in William J. Barber, ed. *Breaking the Academic Mould: Economists and American Higher Learning in the Nineteenth Century*. Middleton, CT: Wesleyan University Press; цум. по Bateman, B. (2008), p. 2: note 2; p. 19 (библиография).
11. Colander, David (2006) "What We Taught and What We Did: The Evolution of US Economic Textbooks (1830-1930)", *Il Pensiero Economico Italiano*, XIV, 2006, 1, pp. 27-35, разполагам интернет изм.
12. Colander, David (July, 2002) "Globalization and Economics", Middlebury College Economics Discussion Paper No. 02-35, <http://community.middlebury.edu/~colander/articles/Globalization%20and%20Economics.pdf>
13. Colander, David (2008) "Can European Economics Compete with U. S. Economics? And Should It?"; http://www.iza.org/conference_files/ReinEco2008/colander_d4219.pdf
14. Colander, David and Hugo Nopo (2007) "The Making of a Latin American Global Economist", Middlebury College Economics Discussion Paper No. 07-05, <http://www.middlebury.edu/services/econ/repec/mdl/ancoec/0705.pdf>

15. Elliott, Caroline, David Greenaway, and David Sapsford (1998) "Who's Publishing Who? The National Composition of Contributors to Some Core U.S. and European Journals", *European Economic Review* 42 (1), pp. 201-206; цит. по Fourcade, Marion (2006), p. 176: n: 31, p. 188 (библиография).
16. Foucault, Michel (1979) "On Governmentality", *Ideology and Consciousness* 6, pp. 5-21, цит. по Fourcade, M. (2006), p. 166: note 15, p. 188 (библиография).
17. Fourcade, Marion (2006) "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics", *American Journal of Sociology*, Vol. 112, No. 1 (July 2006), pp. 145-194; <http://sociology.berkeley.edu/faculty/fourcade-gourinchas/pdf/AJSII.pdf>
18. Fourcade-Gourinchas, Marion (2001) "Politics, Institutional Structures and the Rise of Economics: A Comparative Study", *Theory and Society* 30 (3), pp. 397-447; разполагам интернет изм.
19. Frey, Bruno S. and Reiner Eichenberger (1992) "Economics and Economists: European Perspective," *American Economic Review. Papers and Proceedings*, 82.2, 1992, pp.216-220 with further references; цит. по Backhouse, Jurgen G. (1995), <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=556>
20. Frey, Bruno S. and Reiner Eichenberger (1993) "American and European Economics and Economists", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 4 (Autumn 1993), разполагам JSTOR интернет изм.
21. Geoghegan-Quinn, Maire - European Commissioner for Research, Innovation and Science, "The future of Social Sciences and Humanities in Horizon 2020", Speech at the British Academy, London - 10 November 2011, p. 7; <http://europa.eu/rapid/>

- pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/741&format=HT
22. Groenewegen, Peter (1996) "The Australian Experience", in Coats, Alfred W., ed. (1996), pp. 61-79.
23. Hands, D. Wade (2007) "The Future of Economics?", Register Lecture, a public lecture given at the University of Puget Sound, Tacoma, WA, November 15, 2007; разполагам интернет изм.
24. Mirowski, Philip E. (1994) *Natural Images in Economic Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, цит. по Fourcade, Marion (2006), p. 158, p. 191 (библиография).
25. Mirowski, Philip E. (2002) *Machine Dreams: Economics Becomes a Cyborg Science*, Cambridge: Cambridge University Press, цит. по Fourcade, Marion (2006), p. 159, p. 191 (библиография).
26. Morgan, Mary (2001) "The formation of "Modern" Economics: Engineering and Ideology", Working Paper No. 62/01, May 2001,
27. <http://www.lse.ac.uk/collections/economicHistory/pdf/WP6201.pdf>
28. Morgan, Mary and Malcolm Rutherford, eds. (1998) *From Interwar Pluralism to Postwar Neoclassicism*, Durham, NC: Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 30).
29. Parker, Richard (1993) "Can Economists save Economics?", *The American Prospect*, Vol. 4, Issue 13, March 21, 1993; разполагам интернет изм.
30. Petersen, Verner C. (2005) "The otherworldly view of economics - and its consequences", *Working Paper 2005-13*, www.credo.abs.dk/...
31. Polak, Jacques J. (1998) "The IMF Model at 40", *Economic Modelling*, 15:3 (1998), pp. 395-410; цит. по Morgan, Mary (2001), p. 32: note 51, p. 42: note 51.

32. Portes, Richard (1987) "Economics in Europe", *European Economic Review*, 31, pp. 1329-1340, цум. no Sent et al. (March 2005), pp. 134-135; p. 141.
33. Reder, Melvin (1999) *Economics: The Culture of a Controversial Science*, Chicago: University of Chicago Press, цум. no Fourcade, Marion (2006), p. 159, p. 192 (библиография).
34. Sandelin, Bo and Ann Veiderpass (1996) "The Dissolution of the Swedish Tradition", in Coats, Alfred W., ed. (1996), pp. 142-164.
35. Sent, Esther-Mirjam et al. [Sent, Esther-Mirjam, Roger E. Backhouse, Alfred W. Coats, John B. Davis, and Harald Hagemann] (March 2005) "Perspectives on Michael A. Bernstein's A Perilous Progress: Economists and Public Purpose in Twentieth-Century America", *European Journal of the History of Economic Thought* 12:1, pp. 127-146; html версия на файла <http://www.ingentaconnect.com/browsing/SupplementaryTOC?owner=article&type=citation%pub=infobike://routledg/rijh/2005/....>
36. Weintraub, E. Roy (2002a) *How Economics Became a Mathematical Science (Science and Cultural Theory)*, Durham, NC/London: Duke University Press, цум. no Fourcade, Marion (2006), p. 158, p. 193 (библиография).
37. Weintraub, E. Roy (2002b) "Will economists ever have a past again?", in Weintraub, E. Roy, ed. (2002) *The Future of the History of Economic Thought*, Durham, NC: Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 34), pp. 1-14; http://hope.dukejournals.org/cji/reprint/34/suppl_1/1
38. Weintraub, E. Roy, ed. (2002) *The Future of the History of Economic Thought*, Durham, NC: Duke University Press (Annual Supplement to *History of Political Economy*, Vol. 34).